

22)

Ο ΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΗ

ΚΙΤΣΟΣ Α. ΜΑΚΡΗΣ

Ε.Ο.Μ.Η.Ε.Χ.

Ἀσφαλῶς καμμιά τέχνη δέν μαθαίνεται μέ τά βιβλία. Πρώτη καί κύρια πηγή μάθησης εἶναι ἡ ἀσκησις εἴτε στό ἐργαστήριον εἴτε, πιά μεθοδικά, σέ εἰδικευμένους σχολάς. Κατά τήν περίοδο πού ἀνθίσσε ἡ παραδοσιακή μας τέχνη ἡ μαθητεία ἦταν καθορισμένη καί μακρόχρονη. Δίπλα σέ ἔμπειρους τεχνίτες, ὁ μικρός μαθητευόμενος περνοῦσε ἀπό διαδοχικά στάδια ἀρχίζοντας ἀπό ἐντελῶς δευτερεύουσες βοηθητικές ἐργασίες, ἐξοικειώνονταν μέ τό ἀντικείμενο καί τίς μεθόδους ἐπεξεργασίας του καί βαθμιαία ἀναλαμβάνανε περισσότερο ὑπεύθυνες ἐργασίες ὥσπου νά γίνεи τέλειος τεχνίτης. Δέν ἦταν, βέβαια, προκαθορισμένες μέ ἀκρίβεια οἱ προθεσμίες, γιατί σημαντικό ρόλο ἔπαιζε ἡ ἐπιμέλεια καί ἡ ἀξιοσύνη, πάντα ξεπερνοῦσαν τή δεκαετία. Μαζί μέ τήν πρακτική ἀσκήσιν του, ὁ μαθητευόμενος ἀφομοίῳνε τό ὕφος καί τό θεματολόγιο τῆς παράδοσης, πού οἱ ἔμπειροι καθοδηγητές του ἦταν οἱ φυσικοί της φορεῖς. Σήμερα οἱ συνθήκες εἶναι ἐντελῶς διαφορετικές. Λεκάχρονη ἡ δεκαπεντάχρονη μαθητεία εἶναι ἀκατανόητη. Ἡ σχολή ἡ τό ἐργαστήριον διαφέρουν ἀπό τό παλιό παραδοσιακό συνεργεῖο, δέ ζοῦν πιά μέσα στό κλίμα μιᾶς μακροχρόνιας τεχνικῆς καί ἰδεολογικῆς συνέχειας. Προσφέρουν ἀποκλειστικά τεχνικές γνώσεις. Ὡστόσο, ἡ ὁλοκληρωμένη γνώση εἶναι συνδιασμός θεωρίας καί πρακτικῆς. Ἡ θεωρία ἐπεκτείνει καί βαθαίνει τήν πρακτική τριβή καί ἡ ἀσκησις ἐπιβεβαιώνει καί στερεώνει τή θεωρία. Αὕτη ἡ σκέψη ὑπῆρξε καί ἡ ἀφετηρία τοῦ σημερινοῦ βιβλίου. Δέ σκοπεύει νά δημιουργήσει τεχνίτες ἀλλά νά πλουτίσει τό γνωστικό τους πεδίο, νά τοῦς συνδέσει κάπως μέ τό ἦθος καί τίς συνθήκες δουλειᾶς τῶν παλιῶν τους ὁμότεχνων. Καί κάτι ἀκόμα: νά ταξινομήσει καί νά ἀπομνημονεύσει μερικές πρακτικές γνώσεις ὅσων θέλουν νά ἀσχοληθοῦν μέ τήν τέχνη τῆς ξυλογλυπτικῆς.

Ἐνας ἄλλος λόγος πού συνέτεινε στήν ἐκδοσιν αὕτη εἶναι ἡ θέσις τῆς ξυλογλυπτικῆς στήν ἐλληνική παράδοσις ἀλλά καί στή σύγχρονη χειροτεχνική δραστηριότητα. Θέσις σημαντική καί ἀπό τήν ποσοτική καί ἀπό τήν ποιοτική ἄποψη. Χιλιάδες θαυμαστά ξυλόγλυπτα τέμπλα, ἄμβωνες, προσκυνητάρια, ἀναλόγια, παγκάρια, ἀρτοφόρια καί ἄλλα σκευή εἶναι σκορπισμένα σ' ἐκκλησίες σ' ὁλόκληρο τόν ἐλληνικό χῶρο. Ταβάνια, πόρτες, μεσάντρες, κασέλες, σκαμνία, κάγκελα, κεφαλδοκαλα στολισμένα ἔμει χαμηλά ἀνάγλυφα ὁμορφαίνουν τόν ἐσωτερικό χῶρο σπιτιῶν σέ κάμπους, βουνά καί νησιά δίνοντας τό μέτρο τοῦ δημιουργικοῦ μόχθου τῶν παλιῶν ἀνθρώπων τεχνιτῶν. Ἀκρόπρωρα, μουσικά ὄργανα, γκλίτσες, ρόκες, κουτάλια, πιρουνία καί ποικίλα μικροαντικείμενα ἐκτίθενται σέ Μουσεία καί ἰδιωτικές συλλογές ἡ ἀποτελοῦν σεβαστά οἰκογενειακά κειμήλια. Μά καί ἡ σύγχρονη ξυλογλυπτική εἶναι πλούσια σέ ἐπιτεύγματα. Δραστήρια ἐργαστήρια εἶναι σκορπισμένα σ' ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα καί ἡ παραγωγή τους ὄχι μόνον καλύπτει τίς ἀνάγκες τῆς ἐσωτε-

ρικῆς κατανάλωσης ἀλλὰ πραγματοποιεῖ καί ἐξαγωγές. Βασισμένη σέ παραδοσιακά μορφολογικά στοιχεῖα προχώρησε μέ τόλμη καί σύνεση στή δημιουργία σύγχρονων ἐφαρμογῶν.

Ὅσοι ἀπό τοὺς ἀναγνώστες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ξέρουν τό συγγραφέα του καί τό ἔργο του γιά τήν ξυλογλυπτική θά πρέπει νά ἔχουν ὑπ' ὄψη τους πῶς πέρα ἀπό τήν ἱστορική καί αἰσθητική θεώρηση, ὅπως τό βιβλίο "Ἡ Ξυλογλυπτική τοῦ Πηλίου", τό κεφάλαιο "Ξυλογλυπτική" στόν τόμο "Νεοελληνική Χειροτεχνία" τῆς Ἑθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, τό κεφάλαιο "Ξυλογλυπτική" στό βιβλίο του "Ἡ Λαϊκή Τέχνη τοῦ Πηλίου", τό ἄρθρο "Ποιμενικά Ξυλόγλυπτα" στό περιοδικό "Ζυγός", τήν ἀνακοίνωση στό 10 Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν "Ἐνα μεταβυζαντινό Τέμπλο στό Πήλιο" καί ἄλλα, ἔχει καί κάποια θητεία, πάρεργη βέβαια, στήν πρακτική τῆς τέχνης αὐτῆς.

Σ Τ Ο Ι Χ Ε Ι Α Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α Σ

Ξυλογλυπτική εἶναι ἡ ἀπεικόνιση μορφῶν πάνω σέ ξύλο. Ἀποτελεῖ, δηλαδή, ἕναν τομέα τῆς γλυπτικῆς, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖ ποικίλες ὕλες, μάρμαρο, πωρόλιθο, χαλκό, ὀρείχαλκο, κόκκαλα, ψημένο πηλό καί ἄλλα. Ἀπό πολλὰ στοιχεῖα βγαίνει τό συμπέρασμα πῶς ἡ ξυλογλυπτική καλλιέργηθηκε ἀπό τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἐν τούτοις τὰ παλιότερα δείγματα αὐτῆς τῆς τέχνης ἔχουν χαθεῖ ἐπειδὴ τό ξύλο δέν ἀντέχει στό πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἔτσι, ἐνῶ ἔχουμε πάμπολλα ἔργα κεραμεικῆς ἢ πλαστικῆς σέ ψημένο πηλό, λίθινα ἀγάλματα ἢ ἀνάγλυφα καί ἔργα μεταλλοτεχνίας, τὰ παλιὰ ἔργα ξυλογλυπτικῆς πού σώζονται εἶναι ἐλάχιστα, καί μόνο στήν Αἴγυπτο διατηρήθηκαν ἐπειδὴ τό κλίμα της εἶναι ξηρό. Ἀπό φιλολογικέες πηγές, καί κυρίως ἀπό τή Βίβλο, ξέρουμε πῶς καί οἱ Ἰουδαῖοι πῆραν ἀπό τοὺς Αἰγύπτιους τήν τέχνη αὐτή. Ἀπό τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς μαθαίνουμε πῶς καί στήν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦντο τό ξύλο γιά τή γλυπτική. Εἶναι γνωστός ὁ μῦθος τοῦ Δαίδαλου, πού φεύγει ἀπό τήν Ἀθήνα καί πᾶει στήν κρητικό βασιλιά Μίνωα ὅπου φιλοτεχνεῖ πλῆθος ἀπό ξύλινα ἔργα γλυπτικῆς. "Θέγο ξυλογλυπτικῆς εἶναι καί ὁ Δούρειος Ἴππος μέ τόν ὁποῖο μπήκαν στήν Τροία οἱ Ἕλληνες." Ἀτεχνα σκαλισμένοι κορμοί δέντρων ἦταν τὰ ξόανα. Ξύλινη ἦταν καί ἡ βάση πού σκεπάζονταν μέ χρυσάφι καί ἐλεφαντοκόκκαλο στά "χρυσελεφάντινα" ἀρχαῖα ἀγάλματα. Μεγάλη ἀντίση γνώρισε ἡ ξυλογλυπτική στοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς, τοὺς Ἰνδοὺς, τοὺς Κινέζους, τοὺς Γιαπωνέζους καί τοὺς Μουσουλμάνους. Τὰ ἔργα τῆς Ἰνδικῆς ξυλογλυπτικῆς εἶναι κυρίως ἀνάγλυφα ἀρχιτεκτονικά μέλη. Οἱ Γιαπωνέζοι κατασκεύαζαν ξύλινα προσωπεῖα γιά τίς θρησκευτικές τελετές. Οἱ Μουσουλμάνοι καλλιέργησαν τό περίπλοκο μά καί τόσο γοητευτικό εἶδος πού ἀποκαλεῖται ἀραβούργημα. Οἱ Νέγροι τῆς Ἀφρικῆς ἐπιδίδονται στήν κατασκευὴ χονδροειδῶν εἰδῶλων πού ὅμως ἔχουν μεγάλη ἐκφραστική δύναμη. Ἀπό τοὺς ἄλλους λαοὺς ἀξιόλογα ξυλόγλυπτα μνημεῖα ἔχουν οἱ Κάφροι, οἱ Παπούα, οἱ Μαορί καί οἱ αὐτό-

χθόνες της Νότιας 'Αμερικής στον 'Ισημερινό και στο Περού.

Στη Δυτική Ευρώπη ή ξυλογλυπτική ακολουθεί τους μεγάλους ρυθμούς που αναπτύχθηκαν εκεί, όπως ο γοτθικός, ή τέχνη της 'Αναγέννησης, το μπαρόκ και το ροκοκό. Σημαντική ήταν και η επίδοση των Βυζαντινών σε έργα εκκλησιαστικής και κοσμικής τέχνης. Τόσο στην Πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη, όσο και στα μεγάλα κέντρα της απέραντης Αυτοκρατορίας, ή ξυλογλυπτική γνώρισε μεγάλη άνθηση. 'Επιτεύγματα καταπληκτικής τεχνικής είναι τα έργα της βυζαντινής μικρογλυπτικής, όπου, σε λειτουργικά σκεύη και ιδιαίτερα σε σταυρούς, αποδίδονται μορφές και πολυπρόσωπες συνθέσεις. Κατά την Τουρκοκρατία, ή ελληνική λαϊκή τέχνη έχει να επιδείξει θαυμαστά έργα σε τρεῖς βασικούς τομείς, στην εκκλησιαστική, την κοσμική και την ποιμενική ξυλογλυπτική.

Στην εκκλησιαστική ξυλογλυπτική μεγάλη ώθηση έδωσε ή εμφάνιση, κατά το 16ο αιώνα του ψηλού ξυλόγλυπτου τέμπλου, που πιθανότατα προέρχεται από την ορθόδοξη Ρωσία. Είναι ένα νέο στοιχείο γιατί παλιότερα επικρατούσε το χαμηλό μαρμάρινο τέμπλο, που το αποτελούσαν τετράγωνες πλάκες μ' ανάμεσα τους μικρές κολόνες. 'Αργότερα οι κολόνες αυτές επεκτείνονται σε ύψος και στα κενά μεταξύ τους κρεμιούνται παραπετάσματα από ύφασμα, τα "βήλα". Το ψηλό ξυλόγλυπτο τέμπλο, αρχίζοντας από κάτω, αποτελείται από τη βάση, επάνω στην οποία στηρίζεται το σύνολο, από τρεις ποδιές, που είναι τετράγωνα σκαλιστά ή ζωγραφισμένα θωράκια, από τη στυλή, στενή ζώνη με σκαλισμένους κλάδους αμπέλου, από τους κάτω καταπέδες, παραλληλόγραμμους ταμπλάδες, από τη σειρά των δεσποτικών εικόνων, από τα κέρια, ήμικυκλικές επιστέψεις των δεσποτικών εικόνων, από τη ρίζα του 'Ιεσσαί, στενόμακρη λωρίδα που στο κέντρο της έχει τη μορφή του κοιμισμένου προπάτορα του Χριστού, από το δωδεκάορο, με μικρές εικόνες που παριστάνουν τρεις δώδεκα δεσποτικές γιορτές -Γέννηση, Βάπτιση, Σταύρωση, 'Ανάσταση, 'Ανάληψη κ.λ.π.-, από τους 'Αποστολόους, με μικρές εικόνες των δώδεκα 'Αποστόλων σε προτομή και καταλήγει σε αετωματική επίστεψη που κορυφώνεται με το σταυρό που τον περιβάλλουν πτερωτοί δράκοντες και δύο ξεφτεριά με εικόνες της Παναγίας και του 'Ιωάννη. Το γενικό αυτό σχέδιο σε πολλές περιπτώσεις μεταβάλλεται με προσθήκες ή αφαιρέσεις. "Ως το 18ο αιώνα επικρατεί ή τεχνική του χαμηλού ανάγλυφου με λίγα συμβολικά θέματα, το λεγόμενο στυλό τέμπλο. 'Από τα μέσα περίπου του 18ου αιώνα επικρατεί το κεντητό ή σκαλιστό στυλό, ή έρα τέμπλο με βαθύ ανάγλυφο, διαμπερή κενά ανάμεσα στις μορφές και μεγάλη ποικιλία θεμάτων. 'Εδώ είναι φανερή ή επίδραση του μπαρόκ.

'Η ραγδαία οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη των 'Ελλήνων κατά το 18ο αιώνα έδωσε μεγάλη ώθηση και στην κοσμική ξυλογλυπτική. Τα μεγάλα άρχοντικά της Δυτικής Μακε-

δονίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Ἀνατολικῆς Θεσσαλίας καί τῶν νησιῶν στολίζονται μέ ξυλό-
γλυπτα σταθερά στοιχεῖα -ταβάνια, πόρτες, κἀγκελα, μεσάντρες- καί, κατά περιοχές ἐπι-
πλώνονται μέ κασέλες, σκαμνάκια, σοφράδες, ράφια καί ἄλλα μικρά ἐπιπλα. Ἐνδιαφέρον
κλάδος εἶναι ἡ ναυτική ξυλογλυπτική μέ κύρια ἔκφρασή της τά ἀκρόπρωρα, μεγάλες ὀλό-
γλυφες μορφές, τίς περισσότερες φορές ὀρθόστητης γυναίκας ἢ γοργόνας καί σπάνια ἀρ-
χαίου Ἑλλήνα. Παλιότερα ἐπικρατοῦσε ἡ ἄποψη πώς τά ἀκρόπρωρα αὐτά γινόταν στά μεγά-
λα ναυπηγικά κέντρα τῆς Ἰταλίας, νεώτερες ὅμως ἔρευνες ἐντόπισαν καί ἐλληνικῆς κα-
τασκευῆς ἀξιόλογα ἀκρόπρωρα.

Ἡ ποιμενική ἀσκεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς βοσκοὺς πού μέ
πολύ ἀπλά ἐργαλεῖα, συνήθως ἓνα καλοακονισμένο μαχαίράκι, φιλοτεχνοῦν σέ σκληρά ξύ-
λα μικροαντικείμενα: γκλίτσες, ρόκες, πίπες, σφοντύλια κ.ἄ. Τά ἔργα αὐτά, μέ τό γνή-
σιο πρωτογονισμό τους καί τήν ἐπιμελημένη μικροτεχνική ἐκτέλεσή τους εἶναι γοητευτι-
κά. Ἡ σύγχρονη χειροτεχνία, καί στόν τομέα αὐτόν, ἔχει νά ἐπιδείξει ἀξιόλογες ἐπι-
τεύξεις.

Τ Ε Χ Ν Ι Κ Ε Σ

Ποικίλες εἶναι οἱ τεχνικές πού χρησιμοποιεῖ ἡ ξυλογλυπτική γιά νά ἐκφραστεῖ.
Ἀπλούστερη εἶναι ἡ ἐ σ ὠ γ λ υ φ η. Σ' αὐτή τό σχέδιο ἀποδίδεται μέ ἄρατες κασκιές
ἐπάνω στήν ἐπίπεδη ἐπιφάνεια τοῦ ξύλου. Συνήθως καί τό σχέδιο, στίς περιπτώσεις αὐ-
τές εἶναι ἀπλῶς ρόμβοι, ἀνθέμια, πλέγματα εὐθειῶν, κύκλοι, ἡμικύκλια.... Ἡ ἐ σ ὠ γ λ υ φ η
τεχνική ἔχει μεγαλύτερη ποικιλία καί ἀπαιτεῖ ὑψηλότερο ἐπίπεδο ἐπαγγελμα-
τικῆς κατάρτισης. Ἀπλούστερη μορφή της εἶναι τό προεξέχον σχέδιο, ὅπου, μετά τό σχε-
δίασμα πάνω στήν ἐπιφάνεια τοῦ ξύλου, σκαλίζεται καί βαθαίνει τό φόντο κι ἔτσι οἱ
γραμμές τοῦ σχεδίου προεξέχουν, ἐλαφρά στρογγυλεμένες. Πολλές φορές, γιά νά γίνεται
πιό εὐδιάκριτη ἡ διαφορά τῶν δύο ἐπιπέδων -φόντου καί σχεδίου- πάνω στό φόντο μέ εἰ-
δικά ἐργαλεῖα, πού θά τά παρουσιάσουμε στήν ἀρμόδια θέση, χτυπιέονται καί ἀποτυπώνον-
ται εἴτε μικρές ἐσώγλυφες κουκίδες/ἄμμος/, εἴτε σταυρωτές καμπύλες πού ἀπομιμοῦνται
φάθα /φαθί/ εἴτε χαράζονται πυκνές ἄρατες εὐθείες αὐλακίδες. Ἔτσι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ
φόντου γίνεται τραχύτερη καί ξεχωρίζει ἀπό τό σχέδιο πού προεξέχει. Ἄλλη τεχνική
εἶναι τό ἐ π ι π ε δ ὅ γ λ υ φ ο, ὅπου σκαλίζεται καί βαθαίνει τό φόντο ἐνῶ ἡ μορ-
φή παραμένει προεξέχουσα ἐπιφάνεια πάνω στήν ὁποία χαράζονται ἐσώγλυφες οἱ λεπτομέ-
ρειες τοῦ σχεδίου. Πιο ἐξελιγμένη μορφή αὐτῆς τῆς τεχνικῆς εἶναι τό χ α μ η λ ὅ
ἀ ν ἄ γ λ υ φ ο, ὅπου ἐπάνω στήν προεξέχουσα ἐπιφάνεια τοῦ σχεδίου οἱ λεπτομέρειες
δέν χαράζονται ἀπλῶς ἀλλά, μέ τή δημιουργία καί ἄλλων ἐπιπέδων, παίρνουν μιάν ἐλαφρά
ἀνάγλυφη μορφή. Τά ἐπίπεδα αὐτά δέν εἶναι παράλληλα πρός τή γενική ἐπιφάνεια ἀλλά,
σέ πολλά σημεῖα λοξά ἢ καμπύλα. Ἐνα βῆμα πιο πέρα βρίσκεται τό ἀ ν ἄ γ λ υ φ ο, ὅ-

λου πιά οι μορφές αποδίδονται με την ποικιλία των όγκων που τις απαρτίζουν. Το ανάγλυφο, όμως, δεν αποτελεί πλήρη απεικόνιση του όγκου των φυσικών μορφών. Ένω οι διαστάσεις που είναι παράλληλες με την επιφάνεια του ξύλου αποδίδονται κανονικά, όσες είναι κάθετες σ'αυτή αποδίδονται μειωμένες και έτσι ή όλη παράσταση έχει κάποιον συμβατικό χαρακτήρα. Τέλος, στο ολόγλυφο οι όγκοι αποδίδονται ομοιόμορφα προς όλες τις κατευθύνσεις και συμβατική είναι μόνον η κλίμακα, αφού ένα ανθρώπινο κορμί π.χ. παρουσιάζεται σε μικρές διαστάσεις. Το ολόγλυφο σπάνια εμφανίζεται στην ελληνική λαϊκή ξυλογλυπτική.

Ιδιαίτερο κλάδο αποτελεί η ένθετική, που τα έργα της στη λαϊκή μας τέχνη λέγονται "χωνευτά". Σ'αυτή την τεχνική, πάνω στην επιφάνεια σκαλίζονται ομοιόπαχες "υποδοχές" μέσα στις οποίες κολλιέται φύλλο εἴτε από ξύλο άλλου χρώματος, εἴτε φίλτισι ή κόκκαλο. Τα διάφορα αυτά κομμάτια σχηματίζουν παραστάσεις πολύ σχηματοποιημένες: ρόδακες, εκκλησίες, κυπαρίσια, σταυρούς, πουλιά... Η ένθετική ήρθε από την Ασία αλλά οι Έλληνες τεχνίτες της έδωσαν δικό τους ύφος.

Μία εργασία που συνδέεται με την ξυλογλυπτική, και κυρίως την εκκλησιαστική, είναι το χρύσωμα. Ο καλόγηρος Διονύσιος από τη Φουρνά των Άγρών στο βιβλίο που έγραψε το 18ο αἶώνα "Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης" δίνει λεπτομερείς οδηγίες "πώς νά χρυσώνεις τέμπλον ακάθωτον" και "πώς νά χρυσώνεις τέμπλον καρφωμένον" όπου μιλάει για άλλεπάλληλες επιστρώσεις του ξύλου με διάλυμα γύψου και κόλας και για την προσεκτική τοποθέτηση των λεπτών φύλλων χρυσοῦ. Σήμερα υπάρχουν ειδικές κόλλες καθώς και χρήσιμα εργαλεία.

Η προετοιμασία του ξύλου απαιτούσε παλιότερα τοποθέτησή του μέσα σε τρεχούμενο νερό, που κρατούσε τρία, τέσσερα ή και πέντε χρόνια για νά "σκοτωθεί" το ξύλο, νά φύγουν, δηλαδή, οι χυμοί από τις ἕνες του κι έτσι νά μήν παθαίνει συστολή, στρέβλωση ή σκίσιμο. Σήμερα χρησιμοποιούνται ειδικοί κλίβανοι.

Τ Ο Σ Χ Ε Δ Ι Α Σ Μ Α

Τό σχεδίασμα γίνεται αρχικά στο χαρτί, στις ίδιες ακριβώς διαστάσεις του έργου έτσι ώστε εύκολα νά μεταφερθεί στο ξύλο με αποτύπωση. Τό σχέδιο, και κυρίως αυτό που γίνεται από τον ίδιο τον ξυλογλύπτη, έχει μόνο τις γενικές γραμμές του θέματος, εἴτε παραστατικό είναι αυτό εἴτε γεωμετρικό. Ο ξυλογλύπτης σχεδιάζοντας έχει στο νοῦ του τὰ διάφορα επίπεδα, τις λοξές επιφάνειες και τις λεπτομέρειες. Είναι τόση ή ελευθερία στην εκτέλεση ώστε από τό ίδιο σχέδιο νά μπορούν νά γίνουν διαφορετικοῦ ὕφους ξυλόγλυπτα ἔστω κι ἂν μένουν πιστά στο αρχικό σχέδιο. Μπορεῖ π.χ. νά γίνει ἕνα επίπεδόγλυφο και ἕνα μέ ψηλό ανάγλυφο, σέ πολλά επίπεδα και μέ κύριο εκφραστικό μέσο τόν όγκο. Όταν, όμως, γίνεται από σχεδιαστή τότε εκτός από τή γραμμική διατύ-

πωση υπάρχουν σε φωτοσκίαση ένδειξεις για τα διάφορα επίπεδα. Όταν το σχέδιο είναι συμμετρικό γύρω από έναν κεντρικό άξονα, τότε αρχικά σχεδιάζεται μόνο το μισό και το άλλο μισό αποτυπώνεται αφού διπλωθεί στα δύο το χαρτί. Το δίπλωμα γίνεται ακριβώς στη γραμμή του κεντρικού άξονα. Μ' αυτό τον τρόπο η συμμετρία είναι απόλυτη γιατί και το άλλο μισό του σχεδίου είναι αντίστροφα πανομοιότυπο με το πρώτο.

Μεγάλη ελευθερία κατά το σκάλισμα παρουσιάζεται στα ψηλά πολυδιάστατα ανάγλυφα, όποτε, καθώς λέγεται "ό τεχνίτης σχεδιάζει με το καλέμι".

ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΞΥΛΩΝ

Τα διάφορα ξύλα έχουν ποικίλες ιδιότητες και αυτές καθορίζουν και τη χρησιμοποίησή τους ώστε σε κάθε περίπτωση να χρησιμοποιείται το ξύλο του οποίου οι ιδιότητες εξυπηρετούν καλύτερα τη λειτουργία του αντικείμενου. Σύμφωνα με γενικά αποδεκτή κατάταξη, τα ξύλα χωρίζονται σε τέσσερες μεγάλες κατηγορίες: στα σκληρά, τα ρητινώδη, τα άσπρα ή μαλακά και στα πολυτελείας.

ΣΚΛΗΡΑ. 'Η δ ρ υ ς ή β α λ α ν ι δ ι ά είναι από τα σκληρότερα ξύλα και αντέχει στο χρόνο. Έχει ίσιες και συμπαγείς ίνες που όμως χωρίζονται κατά διαστήματα από μικρά διακεκομένα αύλακια. Όταν το έδαφος στο οποίο φύτευσε είναι πετρώδες ή άμμωδες είναι σκληρά, έχουν μεγάλη αντοχή αλλά με πολλούς ρόζους, γι' αυτό και είναι ακατάλληλα για την ξυλογλυπτική. Αν το έδαφος είναι εύφορο και υγρό, το ξύλο είναι λιπαρό.

'Η κ α σ τ α ν ι ά μοιάζει πολύ με τη βαλανιδιά, έχει ινώδη σύσταση αλλά προσβάλλεται εύκολα έσωτερικά από το σκόρο. Αν παραμείνει στο ύπαιθρο γίνεται εύθραυστη, αλλά αν τοποθετηθεί σε τρεχούμενο νερό γίνεται σκληρή και αποχτάει αντοχή ίση με τη βαλανιδιά.

'Η φ τ ε λ ι ά ή κ α ρ α γ ά τ α είναι δύσκολη στο σκάλισμα και κυρτώνει συχνά όταν ξεραίνεται. Έχει βαθύ κόκκινο χρώμα με πολλές ίνες, είναι εύκαμπτη και δεν σαπίζει στο νερό.

'Η ό ξ υ ά έχει κόκκινο ανοιχτό χρώμα με συμπαγείς ίνες και μέτρια σκληρότητα. Είναι εύπαθής στις εναλλαγές ξηρασίας και υγρασίας, όποτε σαπίζει εύκολα.

'Ο μ έ λ ε γ ο ς έχει χρώμα άσπρο με κίτρινες φλέβες. Έχει μεγάλη ελαστικότητα, προσβάλλεται όμως εύκολα από το σκόρο.

ΡΗΤΙΝΩΔΗ. Το π ε ρ κ ο δεν χρησιμοποιείται σχεδόν καθόλου στην ξυλογλυπτική, όπως και το έλατο και ο κέδρος του Λιβάνου

Το κ υ π α ρ ί σ ι έχει χρώμα άτονο με κοκκινωπές φλέβες. Είναι πλούσιο σε ρετσίνι, που του δίνει έντονη και χαρακτηριστική μυρουδιά. Στην ελληνική παραδοσιακή ξυλογλυπτική χρησιμοποιήθηκε εθρύτατα σε ξυλόγλυπτες κασέλες γιατί η μυρουδιά

του προφυλάσσει από τό σκόρο τά ύφάσματα πού τοποθετοῦνται μέσα σ' αὐτές.

ΑΣΠΡΑ ἢ ΜΑΛΑΚΑ. Ἡ λ ε ὕ κ α ἔχει κοντές ἴνες, εἶναι πολύ ἐλαφριά καί μαλακιά καί δουλεύεται εὐκόλα. Πολλές φορές, ὅμως, παθαίνει σκασίματα ὅταν ξεραίνεται. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπό τά ξύλινα σταθερά στοιχεῖα τῶν παραδοσιακῶν σπιτιῶν -ταβάνια, πόρτες, μεσάντρες κ.λ.π.- εἶναι κατασκευασμένα ἀπό λεύκα. Αὐτά, ὅμως, ἔχουν πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο, γιὰ τό ὅποῖο ἡ λεύκα εἶναι κατὰλληλη, ἐνῶ δέν κάνει γιὰ ψηλό ἀνάγλυφο.

Τό σ φ ε ν ἔ ἄ μ ν ι εἶναι ἀπό τά ὠραιότερα ξύλα. Εἶναι ἐλαφρό, δέν σκευρώνει καί δέν προσβάλλεται ἀπό τό σκόρο.

Τό φλαμούρι ἔχει κιτρινωπό χρῶμα πού πρὸς τό κέντρο παίρνει πιο κοκκινωπή ἀπόχρωση. ἔχει συμπαγεῖς ἴνες καί δουλεύεται εὐκόλα. Ἀπό τά πιο κατὰλληλα ξύλα γιὰ τὴν ξυλογλυπτική.

Ἡ ἄ κ α κ ῖ α εἶναι κιτρινωπή μὲ πρασινωπές κηλίδες, συμπαγής, βαρειά καί ἀντέχει στὴν ὑγρασία. Δουλεύεται εὐκόλα.

ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ. Ἡ ἄ χ λ α δ ι ἄ ἔχει κοκκινωπό χρῶμα, εἶναι σκληρή καί βαρειά. Τό μεγάλο ἐλάττωμά της εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀποξήρανση συστέλλεται πολύ, γι' αὐτό καί πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται μόνον ὅταν ἔχει στεγνώσει τελείως.

Ἡ μηλί ἄ μοιάζει μὲ τὴν ἀχλαδιά ἀλλὰ δέν εἶναι τόσο σκληρή. Λυγίζει εὐκόλα καί σχίζεται. Καί σ' αὐτὴ χρειάζεται τέλεια ἀποξήρανση γιατί ἔχει μεγάλη συστολή.

Ἡ κ α ρ υ δ ι ἄ εἶναι ἀπό τά καλλίτερα ξύλα. Εἶναι συμπαγής, δουλεύεται πολύ εὐκόλα καί ἔχει θαυμαστὴ ὄψη μὲ τίς χαρακτηριστικὲς κηλίδες της. Λέ στραβώνει, δέ σκίζεται καί ἀντέχει στὴν ὑγρασία. Ἄν τοποθετηθεῖ μέσα σέ ζεστό νερό γίνεται ἀκόμα σκληρότερη. Μὲ καρυδιά ἔχουν γίνεи τά περισσότερα τέμπλα τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ κ ε ρ α σ ι ἄ ἔχει κοκκινωπό χρῶμα μὲ βαθύτερες φλέβες. Ἄν μείνει ἓνα εἰκοσιτετράωρο σέ ἀσβεστόνερο ἀποκτίνει ὠραῖο βαθύ χρωματισμό. ἔχει μέτρια σκληρότητα καί στραβώνει, πολλές φορές ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὴν χρησιμοποίησή της.

Τό τ σ ι μ ι σ ῖ ρ ι ἔχει κίτρινο χρῶμα, εἶναι σκληρό καί συμπαγές.

Ξύλα πολυτελείας εἰσάγονται καί ἀπὸ ἄλλες χώρες, ὅπως τό μαόνι, ὁ ἔβενος, τό κόκκινο σάνδαλο καί ἄλλα.

Τ Α Ε Ρ Γ Α Λ Ε Ι Α

Ἐδῶ θὰ περιγράψουμε τά βασικὰ ἐργαλεῖα τοῦ ξυλογλύπτη. Ἡ σύγχρονη τεχνολογία δημιούργησε, καί δημιουργεῖ συνεχῶς, νέα ἐργαλεῖα καί μηχανήματα πού διευκολύνουν, κατὰ περιπτώσεις, τὸ ἔργο του. Ἡ χρῆση τους ὅμως πρέπει νὰ γίνεται μὲ φροντίδα νὰ μὴν ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸ ἔργο τὴν χάρη τοῦ χειροποίητου.

Πρῶτο καί κύριο ἐργαλεῖο εἶναι τὸ τραπέζι ἐργασίας, ὁ π ἄ γ κ ο ς , πού πρέπει νὰ εἶναι πολύ σταθερός γιὰ νὰ μένει ἀκίνητος στοὺς κραδασμοὺς καί τίς πιέσεις κα-

τά τῆς ὥρας τῆς δουλειᾶς. Ἡ ἐπιφάνειά του πρέπει νά ἔχει μήκος 2 ὥς 2,50 μέτρα περίπου καί πλάτος 60 ὥς 70 ἑκατοστά τοῦ μέτρου. Τό ὕψος τοῦ γύρω στό 90 μέ 95 ἑκατοστά. Τό πλάτος τοῦ σανιδώματος νά εἶναι γύρω στό 10 ἑκατοστά καί τά τέσσερα πόδια του νά συνδέονται μέ τραβέσσες./Σχ. 1/. Ἐργαλεῖα ἀπαραίτητα εἶναι καί οἱ σφιγκτικές, πού εἶναι πολλῶν τύπων, ἄλλοι γιά νά συγκρατοῦν τά ξύλα στόν πάγκο καί ἄλλοι γιά νά σφύγγουν τά ξύλα μεταξύ τους κυρίως κατά τή συγκόλληση /Σχ. 2; 3; 4/. Ὑστερα ἔρχονται τά ἐργαλεῖα γιά τό σημάδεμα, πού εἶναι οἱ διαβήτες /Σχ. 5; 6; 7; 8/, οἱ γωνίες /Σχ. 9; 10; 11; 12/ οἱ σηματοδότες /Σχ. 13; 14/, τό βαρύδι /Σχ. 15/ καί τό ἀλφάδι /Σχ. 16/. Ἀκολουθοῦν τά ἐργαλεῖα κοπῆς, ἀπό τά ὁποῖα τά κυριότερα εἶναι τά πριόνια, ὀδοντωτές χαλύβδινες λεπίδες. Τό σχῆμα καί ἡ πυκνότητα τῶν ὀδοντιῶν ἀντιστοιχοῦν μέ τή σκληρότητα καί τό πλάτος τοῦ ξύλου πού πρόκειται νά κοπεῖ. Εἰδικότερα, σημειώνουμε πώς τά ὀντία τῶν σχημάτων 17; 18; 19 εἶναι κατάλληλα γιά σκληρά ξύλα, ἐνῶ τοῦ σχήματος 20 γιά μαλακά. Ποικίλα εἶναι καί τά σχήματα τῆς λάμας καί τῆς λαβῆς τοῦ πριονιοῦ, γιά νά διευκολύνεται σέ κάθε περίπτωση ἡ ἐργασία /Σχ. 21; 22; 23/. Ἡ πλάνη ἢ τό ροκάνι /Σχ. 24/ χρησιμεύει γιά τήν ἰσοπέδωση τῆς ἐπιφάνειας τοῦ ξύλου. Ἀποτελεῖται ἀπό τόν, ξύλινον συνήθως, κορμό καί τή λάμα, χαλύβδινη λεπίδα μέ καλοακονισμένη κόψη. Ὑπάρχουν καί λάμες μέ κυρτή, κοίλη ἢ γωνιόσχημα κόψη πού χρησιμεύουν στή διαμόρφωση εὐθύγραμμων κυματισμῶν στήν ἐπιφάνεια τοῦ ξύλου. Γιά τό τρύπημα χρησιμοποιοῦνται περιστρεφόμενα τριβέλια. Ἡ περιστροφική κίνηση δίνεται εἴτε μέ τήν ἀπ'εὐθείας κίνηση τοῦ χεριοῦ /Σχ. 25; 26/ εἴτε μέ ἀπλοῦς μηχανισμούς /Σχ. 27; 28; 29/. Συμπληρωματικά ἐργαλεῖα εἶναι τά σφυριά διαφόρων τύπων /Σχ. 30; 31; 32/, οἱ ράσπες, λάμες μέ ὀδοντωτή ἐπίπεδη ἢ κυρτή ἐπιφάνεια /Σχ. 33; 34/, οἱ ῥύστες /Σχ. 35/ καί τά ἀκόνια γιά τό τρόχισμα τῶν ἐργαλείων.

Ἐρχόμαστε τώρα στό κατ'αὐτό ἐργαλεῖο τῆς ξυλογλυπτικῆς, πού εἶναι λεπίδες μέ κόψη διαφόρων σχημάτων καί διαστάσεων. Βασικά διαφοῦνται σέ τρεῖς κατηγορίες, στό σκαρπέλα /Σχ. 36/ μέ εὐθύγραμμη κόψη, στενή ἢ φαρδιά, οἱ σγόμπες /Σχ. 37/ μέ κυρτή κόψη, ὅπου ἐκτός ἀπό τή διαφορά μεγέθους, ποικίλει καί ἡ καμπύλη τους, ἄλλοτε περισσότερο ἀνοιχτή καί ἄλλοτε πλεονεκτική, τά λουκάκια /Σχ. 38/ μέ κόψη μισοστρόγγυλη καί βαθειά, τά τριγωνα /Σχ. 39/ μέ κόψη σέ σχῆμα γωνίας, πού κι αὐτή ποικίλει σέ μέγεθος καί ἀνοιγμα. Ὅλα αὐτά τά ἐργαλεῖα ἔχουν ξύλινη χειρολαβή καί ἄλλοτε πιέζονται στό ξύλο μόνο μέ τό χέρι καί ἄλλοτε -σέ βαθύτερες ἐγκοπές- μέ τή βοήθεια ἑνός ἄλλου ἐργαλείου τῆς ξυλογλυπτικῆς τοῦ ξυλόσφυρου ἢ τῆς ματσόλας /Σχ. 40/. Τέλος, βοηθητικά ἐργαλεῖα τῆς ξυλογλυπτικῆς εἶναι ὅσα ἀποτυπώνουν μικρά καί ἄβαθα σχέδια στό φόντο μέ χτύπημα πάνω στό ξύλο εἴτε σέ σχῆμα ψαθιοῦ /Σχ. 41/ εἴτε σᾶν ἄμμος /Σχ. 42/ ἢ σέ σχέδιο ἄστεριοῦ ἢ ρόδακα /Σχ. 43/.

Σπουδαία φροντίδα τοῦ καλοῦ ξυλογλύπτη εἶναι ἡ καλή συντήρηση τῶν ἐργαλείων τοῦ καί ἡ ἀντικατάστασή τους ὅταν ἡ φθορά ἀπό τή χρήση τά κάνει ἐλαττωματικά.

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΗ

Ἡ ἐργασία τοῦ ξυλογλύπτη δέ δεδᾶσκειται, βέβαια, μέ βιβλία. Εἶναι ἔργο τοῦ δασκάλου, ποῦ πρέπει νά γίνεται μέ σύστημα, ἀρχίζοντας ἀπό τήν ἐξοικείωση τοῦ μαθητῆ στίς ἰδιότητες τοῦ ξύλου καί στίς δυνατότητες τῶν ἐργαλείων γιά νά προχωρήσει βαθμιαία ἀπό ἀπλούστερες μορφές σέ περισσότερες σύνθετες. Ὑπάρχουν, ὅστόσο μερικές γενικές ἀρχές ποῦ διευκολύνουν καί κάνουν ἀποδοτικότερη τήν ἐργασία. Κι αὐτές εἶναι:

1. Ἡ κανονική ἀπόσταση τοῦ τεχνίτη ἀπό τόν πάγκο, γιατί ἡ ἐπαφή τοῦ σώματος μέ τήν ἐπιφάνεια τοῦ πάγκου ἐμποδίζει τήν ἐλεύθερη κίνηση ἀλλά καί ἡ μεγάλη σχετικά ἀπόσταση ἐπιβάλλει ἀντικανονική κύρτωση τοῦ κορμιοῦ ποῦ κουράζει καί μειώνει τήν ἐπιθυμητή σταθερότητα.
2. Ἡ στάση. Τά πόδια πρέπει νά εἶναι τεντωμένα καί νά πατοῦν σταθερά στό δάπεδο μέ ὅλο τό πέλμα, τό ἀριστερό μπροστά καί τό δεξιό πίσω σέ θέση περίπου ὁρθῆς γωνίας /σχ.44/. 3. Τό ἐργαλεῖο σκαλίσματος πρέπει νά κρατιέται σταθερά μέ ὅλα τά δάχτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ καί τό δεξιό πρέπει νά πιέζει τή χειρολαβή μέ τό κάτω μέρος τῆς παλάμης ἢ νά χτυπάει προσεκτικά τή ματσόλα.
4. Ἡ θέση τῶν χεριῶν καί τῶν ἐργαλείων νά μὴν ἐμποδίζει τήν ὁρατότητα τόσο στό σημεῖο ἐπαφῆς ἐργαλείου καί ξύλου ὅσο καί ὅλης τῆς προγραμματισμένης πορείας τοῦ ἐργαλείου. Διαφορετικά ὑποχρεώνει τό κεφάλι σέ κουραστικές κλίσεις ποῦ μειώνουν τήν ἀπόδοση τόσο ποσοτικά ὅσο καί ποιοτικά.
5. Καλή ψυχική καί σωματική κατάσταση. Ἀδιαθεσία, μέθη, ζάλη, λιποθυμική προδιάθεση, ἀστάθεια κινήσεων, ὑπερβολική κόπωση, δυνατός ἐκνευρισμός, εἶναι παράγοντες ποῦ ὄχι μόνον μειώνουν τήν ἀπόδοση ἀλλά δημιουργοῦν καί προϋποθέσεις ἀτυχημάτων. " Ἀς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι στήν ξυλογλυπτική ἰσχύει ὅ,τι καί σέ κάθε δημιουργική ἀπασχόληση: ὅταν ἀσκεῖται σωστά εἶναι εὐλογία καί χαρά τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό τελειώνουμε μέ μιὰ βασική ὑπόθεκη, ἀχολοθεῖτε μέ τήν ξυλογλυπτική μόνον ἂν τήν ἀγαπᾶτε πολύ καί σταθερά.

ΚΙΤΣΟΣ Α. ΜΑΚΡΗΣ

